

УДК 314.1:316.4

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ¹

Мар'яна Біль

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України», Львів, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

Резюме. Досліджено демографічну проблематику збереження людського потенціалу України. Проаналізовано тенденції та виявлено проблеми в сферах суспільного здоров'я, демографічного відтворення та міграції населення в умовах повномасштабної війни. Стан суспільного здоров'я потребує тривалого моніторингу з оцінювання прямого й непрямого впливу війни на фізичне та ментальне здоров'я населення. Актуальним об'єктом аналізу має бути здоров'я дітей війни. Аналіз демографічного відтворення підтверджує демографічну катастрофу України. Україна займає перше місце в світі за рівнем смертності, має один з найнижчих серед усіх держав рівень фертильності. Прогнозується, що до 2100 року населення України скоротиться на 61%. Демографічну катастрофу поглиблюють масові міграційні втрати. Україна займає перше місце в світі за коефіцієнтом чистої міграції. З висновків Всесвітнього економічного форуму вимушена міграція визначена як найбільший ризик для України. Аналіз вимушених міграційних процесів дозволив виявити загрозливість неповернення біженців, зростання міграційних намірів молоді, а також намірів безповоротної міграції 1/5 частини населення після повного відкриття державних кордонів. Окрім загроз виявлено позитивні процеси, які поки підтримують потенціал повернення біженців до України, серед яких: зростання обсягів грошових переказів від мігрантів, які працюють за кордоном більше року, що вказує на збереження їх соціальних зв'язків з Україною; кращі оцінки можливостей в Україні щодо ведення бізнесу, якості банківських, медичних, житлових та інших послуг. Хоча у 2023–2024 роках громадяни України отримали найбільше посвідок на проживання в ЄС серед іноземців, але ці показники є нижчими за доковідний період, що вказує на переважачий вибір біженцями тимчасового захисту та очікування змін безпекової, соціально-економічної, політичної ситуації в Україні. Проведений аналіз показав, що попри невизначеність перебігу і наслідків війни, актуальним є поєднання стратегічного планування та оперативних дій зі збереження людського потенціалу України як імперативу національної безпеки.

Ключові слова: людський потенціал, суспільне здоров'я, демографічне відтворення, вимушена міграція, міграційні наміри.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.04.043

Отримано 11.07.2025

UDC 314.1:316.4

PRESERVING HUMAN POTENTIAL IN UKRAINE: DEMOGRAPHIC ASPECT

Mariana Bil

Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine

Summary. The article examines the demographic issues of preserving human potential of Ukraine. Trends are analysed and problems of public health, demographic reproduction and migration of the population of Ukraine in conditions of full-scale war are identified. The state of public health requires long-

¹ Статтю підготовлено в межах НДР «Міграційна безпека як детермінанта соціально-економічної резильєнтності України: просторовий вимір» (№ ДР 0124U002049).

term monitoring with the identification of the direct and indirect impact of war on physical and mental health. The current object of analysis should be the health of children of war. The analysis of demographic reproduction confirms the demographic catastrophe of Ukraine. This is evidenced by the facts that Ukraine ranks first in the world in terms of mortality, has one of the lowest fertility rates among all countries. It is predicted that by 2100 the population of Ukraine will decrease by 61%. The demographic catastrophe is aggravated by mass migration losses. Ukraine ranks first in the world in terms of net migration coefficient. According to the conclusions of the World Economic Forum, forced migration is identified as the greatest risk for Ukraine. The analysis of forced migration processes allowed us to identify the threat of non-return of refugees, the growth of migration intentions among young people, as well as the intentions of irreversible migration of 1/5 of the population after the full opening of state borders. In addition to the threats, positive processes were identified that still support the potential for the return of refugees to Ukraine, including: an increase in the volume of remittances from migrants working abroad for more than 1 year, which indicates the preservation of their societal ties with Ukraine; better assessments of opportunities in Ukraine for doing business, the quality of banking, medical, housing and other services; although in 2023–2024, Ukrainian citizens received the most residence permits in the EU among foreigners, these indicators are lower than in the previous period, which indicates the predominant choice of refugees for temporary protection opportunities and expectations of changes in the security, socio-economic and political situation in Ukraine. The analysis reveals that despite the uncertainty of the course and consequences of the war, it is important to carry out long-term strategic planning and determine operational actions to preserve the human potential of Ukraine as a national security imperative.

Key words: human potential, public health, demographic reproduction, forced migration, migration intentions.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.04.043

Received 11.07.2025

Постановка проблеми. Збереження людського потенціалу є базовою умовою стійкості України. Без населення, яке відтворюється, реалізує свої здібності, є цілісним суспільством неможливе збереження державності та незалежності. В Україні з 2021 року реалізується Стратегія людського розвитку. Вже в умовах повномасштабної війни затверджено Стратегію демографічного розвитку на період до 2040 року та Концепцію Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року. Ці нормативи свідчать, що інститути державної влади повільно, але все ж пріоритизують збереження людського потенціалу, що під впливом війни й тривалих деструктивних процесів може бути безповоротно втраченим. Тому актуальним науковим завданням є виявлення проблем, механізмів збереження людського потенціалу як базового чинника стійкості України.

Людський потенціал формується демографічною, освітньо-інтелектуальною, соціальною і культурною складовими. Відтак його дослідження дозволяє застосовувати системний підхід до аналізування ефективності його формування, використання й розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Демографічна проблематика збереження людського потенціалу недостатньо висвітлена в сучасних працях українських учених. З останніх комплексних досліджень вирізняється колективна монографія І. Курило, С. Аксьонової, О. Гаврилюка та ін., що описує соціально-економічну трансформацію України за роки незалежності з аналізом демовідтворення, шлюбно-сімейних і міграційних процесів, державної політики в цих сферах. Автори роблять висновок, що демографічне старіння стане одним із основних викликів для України у XXI столітті, але за умов відсутності катастрофічних подій вікова структура населення може досягти стану квазістабільності [1].

І. Цвігун актуалізує системний підхід до дослідження демографічних процесів, визначаючи структуру і чинники демографічної системи. Така система не лише адаптується до умов зовнішнього середовища, але й сама спроможна його адаптувати, виходячи з власних потреб [2]. Це вказує, що демографічна система в умовах кризи не

лише реагує на зміни людського потенціалу, але й здатна його відновлювати, розвивати в контексті інших цільових змін.

М. Бачинська та Р. Теслюк аналізують вплив демографічних процесів на трансформацію ринку праці в розрізі структурних, міграційних, соціально-економічних й інших змін [3]. А. Дем'яненко та О. Іванісов досліджують вплив демографічних процесів на складові якості життя, зокрема його тривалість (довге і здорове життя), освіти (знання) і добробут (гідний рівень життя) [4]. Демографічні детермінанти якості життя населення також аналізують Л. Черенько, С. Полякова, В. Шишкін та ін., відзначаючи, що в умовах війни основним чинником демографічних процесів є механічний рух населення [5]. Відтак вимушена міграція стає надактуальним об'єктом досліджень, що вносять вагомий вклад у розуміння проблем збереження людського потенціалу України.

Сучасні праці на предмет вимушеної міграції включають аналіз її масштабів, географії, соціологічних оцінювань причин і наслідків. Для рекомендацій з посилення стійкості України нагальними є дослідження впливу еміграції на мотиваційне середовище підприємництва і ринку праці. І. Цимбалюк, Н. Хомюк та О. Зелінська зазначають, що масова міграція ставить перед суб'єктами господарювання виклик збереження мотивації персоналу через підтримку стійкої працездатності [6]. Д. Боброва та О. Дон доводять взаємозв'язок міжнародної міграції зі станом ринку праці, підкреслюючи важливість регулювання міграції як активу розвитку навіть у складних умовах війни [7]. Я. Белінська за результатами комплексного аналізу вимушеної міграції робить висновок щодо пріоритетів її регулювання з акцентом на повернення біженців з-за кордону [8]. О. Кисельова спрямовує увагу на політику приймаючих держав в інтеграції біженців з України, які проявили солідарність та формують єдину міграційну політику з захищеністю прав людини [9]. Така політика дозволяє забезпечити частину населення України, але й сприяє їхній успішній інтеграції й неперервності, що є одним з ризиків втрат людського потенціалу.

Не викликає сумніву, що демографічна складова людського потенціалу є визначальною для стійкості України. У даному контексті доцільно говорити про демографічну резильєнтність, яку, за твердженням О. Гладуна, І. Курило, Д. Шушпанова та ін., визначають біологічний (протистояння змінам з боку популяції), соціальний (передбачення демографічних змін та реалізація заходів, спрямованих на добробут, всебічний розвиток суспільства, захищеність прав і свобод), психологічний (наявність у людини рис, що дозволяють долати кризи) та економічний (зайнятість, доступність якісних послуг) підходи [10]. Дійсно, демографічна резильєнтність має формувати новий методологічний напрям у дослідженнях демографії, у тому числі в структурі людського потенціалу. Тому, незважаючи на високу невизначеність і нестабільність ситуації, тематика публікації є актуальною, адже розвиває наукові дискусії щодо гостроти демографічних проблем, пріоритизації їхнього вирішення в стратегії відновлення і тактиці стійкості України.

Метою дослідження є аналізування демографічних процесів у контексті збереження людського потенціалу України.

Постановка завдання. Для досягнення мети сформульовано завдання: обґрунтувати логіку дослідження демографічної складової людського потенціалу України в умовах війни; актуалізувати системний моніторинг прямого і непрямого впливу війни на суспільне здоров'я; проаналізувати тенденції та виявити факти демографічної катастрофи в Україні; проаналізувати тенденції вимушеної міграції та виявити загрози безповоротних міграційних втрат людського потенціалу України.

Для виконання поставлених завдань використано теоретичні методи аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, емпіричні методи статистичного й соціологічного аналізу, порівняння, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Демографічна проблематика людського потенціалу розкривається завдяки аналізуванню стану, тенденцій, структури індикаторів суспільного здоров'я, демовідтворення й міграції. Виклики війни специфікують контекст аналізування. У табл. 1 відображено логіку дослідження демографічної складової людського потенціалу в умовах війни.

Таблиця 1. Логіка дослідження демографічної складової людського потенціалу України в умовах війни

<i>Об'єкт аналізу</i>	<i>Контекст впливу війни</i>	<i>Рекомендації стосовно:</i>
Суспільне здоров'я – фізичне (у т.ч. репродуктивне), ментальне	Прямі впливи – погіршення здоров'я, стреси, інвалідність. Непрямі впливи – зниження добробуту, погіршення якості споживання, доступу до фармацевтичної продукції, погіршення безпеки виробничого середовища та соціальної інфраструктури. Довготривалі наслідки – здоров'я дітей війни	- розвитку національної й регіональної систем громадського здоров'я; - розвитку «здорових громад»
Демографічне відтворення	Прямі демографічні втрати через окупацію територій з населенням, загибель військових і цивільних. Зниження рівня народжуваності, рівня фертильності жінок	- збереження рівня народжуваності; - збереження частки дітей у структурі населення
Міграція	Вимушені міграційні переміщення – динаміка, структура (вікова, гендерна), вектори. Потенціал реєміграції через аналізування тенденцій у намірах (не)повернення (біженців, довоєнних мігрантів), еміграції після відкриття кордонів, обсягів грошових переказів, фактів, пов'язаних зі статусом зайнятості, навчання, оцінюванням життя за кордоном та в Україні, частоти відвідування України	- збереження соціальних зв'язків; - планування перспектив реєміграції; - зниження еміграційних намірів молоді

Джерело: складено автором.

В умовах війни, окрім прямих військових втрат, актуально досліджувати вплив на здоров'я населення постійних стресів. Це буде можливо після оприлюднення інформації про стан здоров'я населення України в тривалішій динаміці. Але з даних опитувань, зокрема обстеження «Info Sapiens», 67% населення України відчуває погіршення психічного і 23% фізичного здоров'я через війну (опитування 2024 року) [11].

За результатами аналізу впливу війни на суспільне здоров'я мають обґрунтовуватися рекомендації з розвитку системи громадського здоров'я, що відповідає затвердженій концепції в даній сфері, а також концепту «здорової громади» з комплексним підходом до покращення здоров'я мешканців завдяки ініціативам медичного, соціального, освітнього та інфраструктурного змісту [11; 12].

Більше інформації доступно для аналізу демографічного відтворення та міграції населення України. Нижче узагальнено факти, які вказують на демографічну катастрофу України:

- Україна займає перше місце в світі за рівнем смертності (18,6 смертей на 1000 осіб) та останнє місце за рівнем народжуваності (6 народжень на 1000 осіб) – дані ЦРУ [13];

- Україна входить до числа держав з найнижчим рівнем фертильності. За різними даними показник коливається від 0,9 (заяви влади України 2025 року [14]) до 1,0 (дані «Worldometers» [15]) та 1,2 (розрахунки на основі Statista [16]);

- за прогнозом ООН населення України скоротиться з 37,0 млн у 2024 році до 15,3 млн у 2100 році, тобто на 61% [17]. Це найвищий показник кількісного та відсоткового скорочення в Європі.

Що стосується міграції, то за даними ЦРУ Україна займає перше місце в світі за коефіцієнтом чистої міграції – 36,5 мігрантів на 1000 осіб [13]. За оцінками експертів

звіту Всесвітнього економічного форуму, вимушена міграція займає перше місце в топ-5 ризиків розвитку України (друге – пошкодження критичної інфраструктури, третє – війна, четверте – брак кадрів, п'яте – державний борг) [18].

Динаміка вимушеної міграції населення України відображена на рис. 1. Дані можуть різнитися залежно від джерела інформації. Зокрема дещо відмінними є дані з Євростат та МОМ про кількість біженців з України. Так само різняться дані МОМ та Міністерства соціальної політики України щодо кількості ВПО, так як МОМ базуються на методології соціологічних обстежень з визначенням фактичного місця перебування ВПО, а міністерство – на даних з Єдиного реєстру ВПО. Проте обстеження МОМ дозволяють здійснювати тенденційні та відносні порівняння, тому використано саме їхні дані.

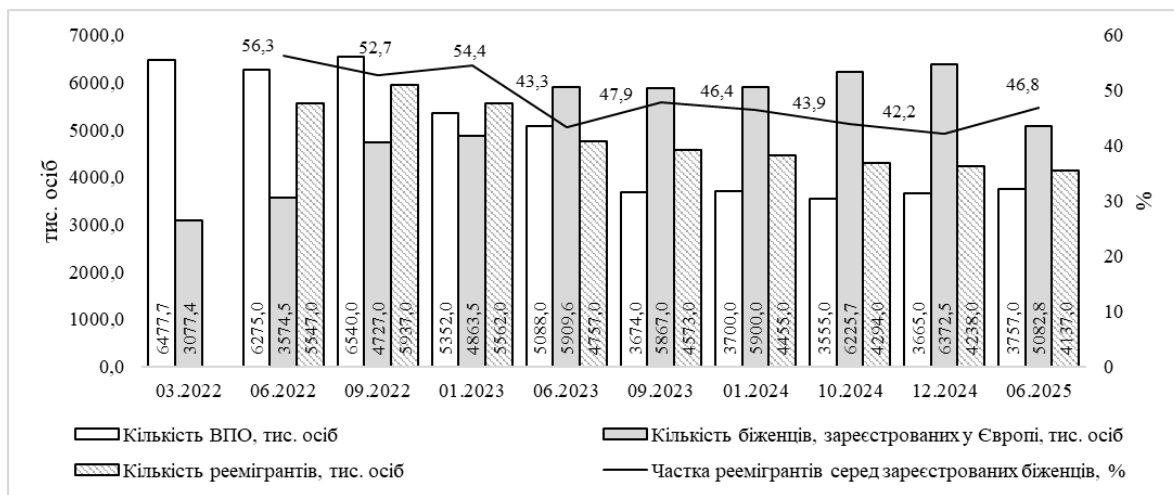

Рисунок 1. Вимушена міграція населення України, березень 2022 – червень 2025 років, тис. осіб (основна вісь) і % (допоміжна вісь)

Джерело: побудовано автором за даними [19; 20].

Основними тенденціями вимушених міграційних процесів населення України є:

- кількість ВПО залишається на приблизно однаковому рівні, починаючи з другої половини 2023 року – на рівні 3,7–3,8 млн осіб (за даними Єдиного реєстру ВПО – близько 4,6 млн осіб станом на червень 2025 року [21]);

- кількість реемігрантів поступово знижується, починаючи з вересня 2022 року, хоча їхня частка відносно кількості ВПО та біженців у червні 2025 року дещо зростає;

- кількість осіб, які зареєстровані в Європі як біженці залишається високою та в останньому кварталі 2024 року навіть зростає. У червні 2025 року відбулося зниження показника, що потребує подальшого моніторингу ситуації. Причиною може бути зміна статусу частини біженців з переходом від тимчасового захисту до отримання дозволів на постійне проживання;

- найбільша кількість біженців з України під тимчасовим захистом або які подали документи на його отримання станом на березень 2025 року перебуває в Польщі (2,9 млн), Німеччині (2,4 млн), Чехії (1,0 млн). Якщо розглядати частку біженців з України в населенні приймаючих держав, то найвищі показники в Молдові (4,3%), Чехії (3,8%), Естонії (3,2%), Латвії (2,6%), Польщі (2,6%), а найнижчі – у Франції (0,1%), Італії (0,3%), Великобританії (0,4%), Іспанії (0,5%), Угорщині (0,6%) (рис. 2);

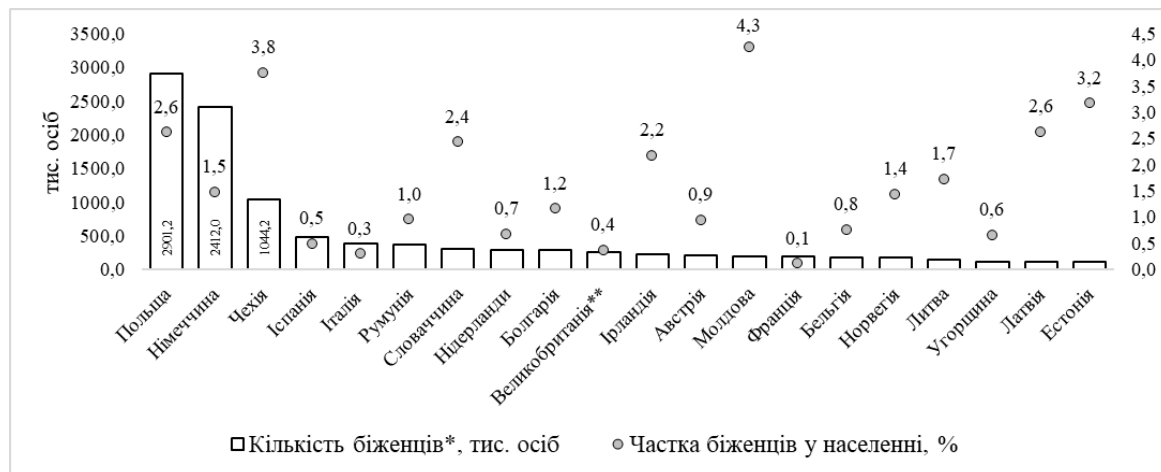

Рисунок 2. Біженці з України в державах Європи, січень–березень 2025 року, тис. осіб (основна вісь) і % (допоміжна вісь)

Джерело: побудовано автором за даними [20].

*Кількість біженців включає тих, хто отримав тимчасовий захист і тих, хто подав документи на його отримання.

**Дані Великобританії за 2024 рік.

- має місце негативна тенденція щодо кількості громадян України, які в 2024 році виїхали за кордон і не повернулись, якщо порівнювати з 2023 роком. Однак аналіз динаміки з доковідного періоду вказує, що масштаби виїздів були значно вищими. Тому слід аналізувати подальші тенденції та виявляти причини їхньої зміни. Загалом з початку повномасштабного російського вторгнення за статистикою перетину державного кордону не повернулося 2,81 млн осіб;

- потенціал реєміграції населення України дуже мінливий, тому краще аналізувати не частку тих, хто планує повернутися, а динаміку показників та непрямі факти:

а) факти щодо потенціалу неповернення: 60% осіб, які емігрували з 2022 року, жодного разу не приїжджали в Україну, в тому числі 69% серед чоловіків і 51% серед жінок (опитування «Rating Lab» 2023 року [22]), що значно підвищує ймовірність їхнього неповернення в майбутньому; більшість біженців з України (56%) працевлаштовані або навчаються (16%), що забезпечує їхню інтеграцію в приймаючі суспільства (опитування Центру економічної стратегії 2024 року [23]); знижується розмір приватних грошових переказів в Україну – показник 2024 року складає 67,5% показника 2021 року (рис. 3; попри це, економіка залишається залежною від міграційного чинника, адже частка переказів у ВВП 2023 року склала 6,3%, що вище за показники до 2014 року); біженці з України краще оцінюють можливості знайти роботу, мати вищі доходи, комфортне життя, захищеність прав і свобод, соціальну захищеність, якість вищої освіти за кордоном, ніж в Україні, що знижує наміри повернення для частини з них (опитування «Rating Lab» 2023 року [22]);

б) факти щодо потенціалу повернення: незважаючи на спадну динаміку приватних грошових переказів в Україну, дещо зросли обсяги приватних трансфертів від мігрантів, які працюють за кордоном більше 1 року, що вказує на їхні поки ще очікування завершення війни та збереження соціальних зв'язків з Україною (див. рис. 3); біженці краще оцінюють можливості ведення бізнесу, якість державних, фінансових, банківських, медичних, житлових послуг в Україні, ніж за кордоном, що зберігає наміри повернення для частини з них (опитування «Rating Lab» 2023 року [22]); з 2023 року українці отримали найбільше посвідок на проживання в ЄС серед іноземців (1523), але в

динаміці кількість їх видачі на рівні 2021 року (1569), що вказує на поки переважаючий вибір біженцями можливостей тимчасового захисту [24];

Рисунок 3. Приватні грошові перекази в Україну, млн дол. США (основна вісь) та їхня частка у ВВП, % (допоміжна вісь), 2008–2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними [25].

- зростає частка молоді у структурі вимушеної міграції з України, що є додатковим ризиком її неповернення через кращу адаптаційність – за період 2022–2023 років частка молоді зросла 26% до 36% серед біженців з України [26; 27]; за період 2022–2024 років кількість молоді віком 18–25 років серед біженців зросла на 14% (висновки з опитування «Info Sapiens» [27]); окремою проблемою є еміграція чоловіків, причому не лише віком до 18 років – за період 2022–2024 років кількість чоловіків-біженців віком 18–35 років зросла на 48%, а чоловіків старшого шкільного віку – на 19% (опитування «Info Sapiens» [27]);

- вимушені міграційні процеси в Україні мають виражену регіональну специфіку. Це підтверджують результати обстеження МОМ 2024 року в більшості регіонів України щодо структури населення за досвідом вимушеної міграції. Найменше виїжджали з Черкаської, Львівської, Вінницької, Кіровоградської, Полтавської областей, найбільше повернень – у м. Київ, Харківську, Донецьку, Херсонську, Київську, Запорізьку області [28]. Практика повернень у регіони, де продовжуються бойові дії та висока щільність ракетних обстрілів, може вказувати на провальну політику інтеграції ВПО в Україні або/та їхнє небажання залишати рідний регіон;

- залишається відкритим питання ризиків безповоротної міграції населення за кордон після відкриття державних кордонів для чоловіків. З опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова в кінці 2024 року 70,0% мешканців територій України, де не ведуться бойові дії, віком від 18 років не хочуть виїжджати до іншої держави для постійного проживання, але 20,7% виявили таке бажання, причому 25% серед чоловіків і 17% серед жінок [29].

До проблематики вимушеної міграції слід додати, що аналізування міграції як демографічного індикатора людського потенціалу України має включати не лише вимушені міграційні процеси (внутрішні та зовнішні), але й нові хвилі освітньої міграції. Окремою проблемою є незаконна еміграція чоловіків. У цілому ситуація щодо міграції є вкрай невизначеною, з високим ризиком нових міграційних хвиль у випадку негативного перебігу бойових дій та масових ракетних обстрілів.

Висновки. Актуальність аналізування демографічних процесів в Україні є найвищою, так як вони мають основний вплив на збереження людського потенціалу як

імперативу національної безпеки. Пріоритетність збереження людського потенціалу зумовлюють катастрофічна демографічна ситуація, масовість міграційних втрат з високою ймовірністю безповоротності, невизначеність тривалості війни, її масштабування (vs заморожування), наслідків. Розуміння демографічних проблем є основою не лише для стратегування їхнього вирішення в майбутньому, але й реалізації оперативних заходів, спрямованих на зниження міграційних намірів і втрат населення, здійснення якісних реформ, що посилять стійкість економіки, суспільства й держави, забезпечать збереження незалежності та можливість процвітання України в майбутньому.

Conclusions. The relevance of analysing demographic processes in Ukraine is the highest, as they have a major impact on the preservation of human potential as an imperative of national security. The priority of preserving human potential is determined by the catastrophic demographic situation, the massiveness of migration losses with a high probability of irreversibility, the uncertainty of the duration of the war, its scaling (vs freezing) and consequences. Understanding demographic problems is the basis not only for strategizing their solution in the future, but also for implementing operational measures aimed at reducing migration intentions and population losses, implementing qualitative reforms that will strengthen the stability of the economy, society and state, ensure the preservation of independence and the possibility of prosperity of Ukraine in the future.

Список використаних джерел

1. Курило І., Аксьонова С., Гаврилюк О. та ін. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності : монографія. Національна академія наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ : Наукова думка, 2023. 165 с. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Naselennya.pdf> (дата звернення: 03.07.2025).
2. Цвігун І. А. Системний підхід до оцінки демографічної кризи в Україні. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023. № 38. С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2023-1.23>
3. Бачинська М., Теслюк Р. Демографічні детермінанти трансформації ринку праці сільських та селищних громад карпатського регіону України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-93>
4. Дем'яненко А. А., Іванісов О. В. Демографічні детермінанти якості життя: виклики для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 2 (284). С. 188–195. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-284-188-195>
5. Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін. Якість життя населення України та перші наслідки війни : монографія. Національна академія наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2023. 191 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf (дата звернення: 03.07.2025).
6. Цимбалюк І., Хомяк Н., Зелінська О. Міграція робочої сили в Україні: виклики для управління та мотивації персоналу під час війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. Doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-66>.
7. Боброва Д. О., Дон О. Д. Міжнародна трудова міграція та її вплив на ринок праці України в умовах військової агресії рф. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 82. № 3. С. 216–226. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03
8. Белінська Я., Шевчук О. Вимушена міграція населення України під час війни. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 9 (09). С. 63–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.9-11>
9. Кисельова О. І. Війна в Україні та вимушена міграція як чинники впливу на міграційну політику ЄС. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 36. С. 137–144. Doi: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7751668>.
10. Гладун О., Курило І., Шушпанов Д., Аксьонова С., Позняк О. Концептуальні засади дослідження демографічної резильєнтності українського суспільства. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 4. С. 45–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.045>
11. Здорова громада: чинники та можливості впливу під час війни : Звіт за результатами дослідження в межах україно-швейцарського Проєкту «Діємо для здоров'я». Жовтень 2024. URL: https://drive.google.com/file/d/1kb6SoX66HMwCjf_xSUfwdM-HwsyM5COX/view?usp=sharing (дата звернення: 03.07.2025).

12. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 лист. 2016 р. № 1002-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.07.2025).
13. Explore All Countries – Ukraine. *The World Factbook* : website. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/> (дата звернення: 04.07.2025).
14. Історичний антирекорд: в уряді кажуть, що коефіцієнт народжуваності в Україні – менший за одиницю. *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3966389-istoricnij-antirekord-v-uradi-kazut-so-koeficient-narodzuvanosti-v-ukraini-mensij-za-odinicu.html> (дата звернення: 05.07.2025).
15. Ukraine Population. *Worldometers* : website. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/> (дата звернення: 06.07.2025).
16. Venditti B. The 20 Countries With the Lowest Fertility Rates in 2024. *Visual Capitalist* : website. URL: <https://www.visualcapitalist.com/the-20-countries-with-the-lowest-fertility-rates-in-2024/> (дата звернення: 06.07.2025).
17. World Population Prospects 2024. *United Nations* : website. URL: <https://population.un.org/wpp/> (дата звернення: 07.07.2025).
18. The Global Risks Report 2025. 20th Edition. Insight report. World Economic Forum, January 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf?fbclid=IwY2xjawH7H4pleHRuA2FlbQIxMAABHR9Y5iWsyBY3LKKagejrE4OEucd6SvJh6baUsSoaxND9H4qds9wBuo6Gbw_aem_flv74Z8uCaCTx7Sne4D3Hg (дата звернення: 08.07.2025).
19. Ukraine. Displacement Tracking Matrix. *IOM. UN Migration* : website. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 08.07.2025).
20. Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal* : website. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 08.07.2025).
21. Внутрішньо переміщені особи: Дашборд: Аналітика. *Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України* : веб-сайт. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 09.07.2025).
22. Всеевропейське дослідження українців у Європі. *Rating Lab* : веб-сайт. URL: <https://ratinglab.org/research/a-ran-european-study-of-ukrainians-in-europe> (дата звернення: 09.07.2025).
23. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. *Центр економічної стратегії* : веб-сайт. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 10.07.2025).
24. Residence permits – statistics on stock of permits at the end of the year. *Eurostat* : website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_stock_of_permits_at_the_end_of_the_year (дата звернення: 10.07.2025).
25. Грошові перекази в Україну. *Мінфін* : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/> (дата звернення: 10.07.2025).
26. Regional Intentions Survey Result (3rd & 4th Round, 2022-2023). Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. *UNHCR, the UN Refugee Agency* : website. URL: <https://data.unhcr.org/en/dataviz/376?sv=54&geo=0&secret=unhcrrestricted> (дата звернення: 10.07.2025).
27. Вплив війни на молодь в Україні. *Дослідження 2024. Info Sapiens, Міністерство молоді та спорту України* : веб-сайт. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2025/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf (дата звернення: 10.07.2025).
28. Україна – Профілі областей – Опитування загального населення – Раунд 19 – січень 2025 року. *IOM* : веб-сайт. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-profil-oblastey-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-19-sichen-2025-roku?close=true> (дата звернення: 10.07.2025).
29. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва* : веб-сайт. URL: https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya?fbclid=IwY2xjawH9kP1leHRuA2FlbQIxMAABHWWB9yudvLLGUmOdREgEuFKtytI64VmRin2f_o-3STLJbSj7tlcDynyJdNA_aem_Hq3rk46kSQTTldpHfyDzJw (дата звернення: 10.07.2025).

References

1. Kurylo I., Aksonova S., Havryliuk O. etc (2023). *Naselennia Ukrainy: narysy pro demohrafichnyi stan krainy u pershe trytdsiatyrichchia nezalezhnosti* [Population of Ukraine: essays on country demographic state in first thirty years of independence]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <https://idss.org.ua/arhiv/Naselennya.pdf> (accessed: 3 July 2025).
2. Tsvihun I. A. (2023) Systemnyi pidkhid do otsinky demohrafichnoi kryzy v Ukraini [Systematic approach to assessing demographic crisis in Ukraine]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, no. 38, pp. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2023-1.23>

3. Bachynska M., Tesliuk R. (2024) Demografichni determinanty transformatsii rynku pratsi silskykh ta selyshchnykh hromad karpatskoho rehionu Ukrainy [Demographic determinants of labor market transformation in rural and settlement communities of Carpathian region of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-93>
4. Demianenko A. A., Ivanisov O. V. (2025) Demografichni determinanty yakosti zhyttia: vyklyky dlia Ukrainy [Demographic determinants of quality of life: challenges for Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (284), pp. 188–195. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-284-188-195>
5. Cherenko L. M., Poliakova S. V., Shyshkin V. S. etc (2023) *Yakist zhyttia naselennia Ukrainy ta pershi naslidky viiny* [Quality of life of population of Ukraine and first war consequences]. Kyiv. Available at: https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf (accessed: 3 July 2025).
6. Tymbaliuk I., Khomiuk N., Zelinska O. (2023) Migrantsiia robochoi syly v Ukraini: vyklyky dlia upravlinnia ta motyvatsii personalu pid chas viiny [Labor migration in Ukraine: challenges for management and motivation of personnel during war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-66>.
7. Bobrova D. O., Don O. D. (2023) Mizhnarodna trudova migrantsiia ta yii vplyv na rynek pratsi Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii rf [International labor migration and its impact on labor market of Ukraine in conditions of rf military aggression]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 82, no. 3, pp. 216–226. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03
8. Belinska Ya., Shevchuk O. (2023) Vymushena migrantsiia naselennia Ukrainy pid chas viiny [Forced migration of population of Ukraine during war]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. 9 (09), pp. 63–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.9-11>
9. Kyselova O. I. (2023) Viina v Ukraini ta vymushena migrantsiia yak chynnyky vplyvu na migrantsiinu polityku YeS [War in Ukraine and forced migration as factors influencing the EU migration policy]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna*, no. 36, pp. 137–144. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7751668>.
10. Hladun O., Kurylo I., Shushpanov D., Aksonova S., Pozniak O. (2024) Kontseptualni zasady doslidzhennia demografichnoi rezylentnosti ukraïnskoho suspilstva [Conceptual principles of research into demographic resilience of Ukrainian society]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika*, no. 4, pp. 45–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.045>
11. Zdorova hromada: chynnyky ta mozhlyvosti vplyvu pid chas viiny [Healthy community: factors and opportunities for influence during war]. Zvit za rezultatamy doslidzhennia v mezhakh ukraïno-shveitsarskoho Proiektu “Diiemo dlia zdorovia”, zhovten 2024. Available at: https://drive.google.com/file/d/1kb6SoX66HMwCjf_xSUfwdM-HwsyM5COX/view?usp=sharing (accessed: 3 July 2025).
12. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 30.11.2016 r. № 1002-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80#Text> (accessed: 4 July 2025).
13. Explore All Countries – Ukraine: The World Factbook. Available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/> (accessed: 4 July 2025).
14. Istorychnyi antyrekord: v uriadi kazhut, shcho koefitsiient narodzhuvanosti v Ukraini – menshyi za odyntysiu [Historical anti-record: government says that birth rate in Ukraine is less than one]. Ukrinform, 3.03.2025. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3966389-istoricnij-antirekord-v-uradi-kazut-so-koeficient-narodzuvanosti-v-ukraini-mensij-za-odinicu.html> (accessed: 5 July 2025).
15. Ukraine Population: Worldometers. Available at: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/> (accessed: 6 July 2025).
16. Venditti B. (2024) The 20 Countries With the Lowest Fertility Rates in 2024. Visual Capitalist. Available at: <https://www.visualcapitalist.com/the-20-countries-with-the-lowest-fertility-rates-in-2024/> (accessed: 6 July 2025).
17. World Population Prospects 2024. United Nations. Available at: <https://population.un.org/wpp/> (accessed: 7 July 2025).
18. The Global Risks Report 2025. 20th Edition. Insight report. World Economic Forum. Available at: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf?fbclid=IwY2xjawH7H4pleHRuA2FlbQIxMAABHR9Y5iWsyBY3LKKagejrE4OEucd6SvJh6baUsSoaxND9H4qds9wBuo6Gbw_aem_flv74Z8uCaCTx7Sne4D3Hg (accessed: 8 July 2025).
19. Ukraine. Displacement Tracking Matrix: IOM. UN Migration. Available at: <https://dtm.iom.int/ukraine> (accessed: 8 July 2025).
20. Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed: 8 July 2025).

21. Vnutrishno peremishcheni osoby [Internally Displaced Persons]. Informatsiino-obchysliuvalnyi tsentr Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. Available at: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (accessed: 9 July 2025).
22. Vseievropeiske doslidzhennia ukrainsiv u Yevropi [Pan-European study of Ukrainians in Europe]. Rating Lab, 4.09.2023. Available at: <https://ratinglab.org/research/a-pan-european-study-of-ukrainians-in-europe> (accessed: 9 July 2025).
23. Ukrainski bizhentsi pislia trokh rokiv za kordonom. Chetverta khvyliia doslidzhennia [Ukrainian refugees after three years abroad. Fourth wave of research]. Tsentr ekonomichnoi stratehii, 3.03.2025. Available at: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (accessed: 10 July 2025).
24. Residence permits – statistics on stock of permits at the end of the year. Eurostat, 14.11.2024. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_stock_of_permits_at_the_end_of_the_year (accessed: 10 July 2025).
25. Hroshovi perekazy v Ukrainu [Remittances to Ukraine]. Minfin. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/> (accessed: 10 July 2025).
26. Regional Intentions Survey Result (3rd & 4th Round, 2022-2023). Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine: UNHCR, the UN Refugee Agency. Available at: <https://data.unhcr.org/en/dataviz/376?sv=54&geo=0&secret=unhcrrestricted> (accessed: 10 July 2025).
27. Vplyv viiny na molod v Ukraini. Doslidzhennia 2024 [War impact on youth in Ukraine. Study 2024]. Info Sapiens, Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. Available at: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2025/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf (accessed: 10 July 2025).
28. Ukraina – Profili oblastei – Opytuvannia zahalnoho naselennia – Raund 19 – sichen 2025 roku [Ukraine – Region Profiles – General Population Survey – Round 19 – January 2025]. IOM. Available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-profil-oblastey-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-19-sichen-2025-roku?close=true> (accessed: 10 July 2025).
29. Ukraina yedyna: natsionalna nalezhnist, identychnist, mova ta derzhavni atrybuty – vseukrainske opytuvannia [Ukraine is united: nationality, identity, language and state attributes – all-Ukrainian survey]. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva, 21.01.2025. Available at: https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identychnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya?fbclid=IwY2xjawH9kP1leHRuA2FlbQIxMAABHWWB9yudvLLGUmOdREgEuFKtytI64VmRin2f_o-3STLJbSj7tIcDyngJdNA_aem_Hq3rk46kSQTtldpHfyDzJw (accessed: 10 July 2025).